

ПРІОРИТЕТНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Т.Є. Калина*доктор економічних наук, професор**Одеська державна академія будівництва та архітектури (м. Одеса, Україна)**e-mail: tkalinka.zin@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-9382>***Р.М. Ступень***доктор економічних наук, професор**Львівський національний університет природокористування (м. Дубляни, Україна)**e-mail: romomas@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4951-2838>***Т.Ю. Арзуманян***кандидат сільськогосподарських наук, доцент**Одеська державна академія будівництва та архітектури (м. Одеса, Україна)**e-mail: tatianaaraz@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1470-1310>*

У статті досліджено питання щодо особливостей і сучасних тенденцій функціонування земельно-ресурсного потенціалу в контексті парадигми сталого розвитку. Обґрунтовано, що земельно-ресурсний потенціал України є стратегічним багатством країни, а його ефективне використання сприяє економічному розвитку, продовольчій безпеці та екологічній стабільності. Визначено сутність поняття “земельно-ресурсний потенціал” та його зміст через концепцію сталого (збалансованого) використання. Проведено оцінку тенденцій використання земельно-ресурсного потенціалу України. Обґрунтовано, що з початку війни земельні ресурси та їхній потенціал зазнали відчутних трансформацій. Визначено динаміку змін земельного фонду за 2021–2024 роки. Досліджено сучасний стан функціонування земель сільськогосподарського призначення та їхній потенціал, що є ключовим чинником забезпечення продовольчої безпеки. Обґрунтовано, що реалізація Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 2 (“Подолання голоду”), Цілі 12 (“Відповідальне споживання і виробництво”), Цілі 13 (“Боротьба зі зміною клімату”) та Цілі 15 (“Збереження екосистем суші”), у контексті сталого використання земельно-ресурсного потенціалу країни спрямована на забезпечення екологічно збалансованого, економічно ефективного та соціально відповідального управління земельними ресурсами. Визначено пріоритетні напрями сталого використання земельно-ресурсного потенціалу та механізми їх реалізації.

Ключові слова: сталий розвиток, ґрунти, земельний фонд, землі сільськогосподарського призначення, продовольча безпека.

ВСТУП

Сучасні процеси глобалізації, виклики та воєнні дії на території нашої країни внесли значні корективи в систему природокористування та її ключову ланку — використання земельно-ресурсного потенціалу. Земельно-ресурсний потенціал України є стратегічним багатством країни, а його ефективне використання сприяє економічному розвитку, продовольчій безпеці та екологічній стабільності, що підкреслює необхідність раціоналізації землекористування і охорони земель, збереження та відновлення ґрунтів задля забезпечення їх використання для майбутніх поколінь.

Земельно-ресурсний потенціал України займає одне з провідних місць у системі ресурсного потенціалу, оскільки є основним засобом

виробництва в сільському господарстві, а його роль у різних сферах життєдіяльності суспільства є багатогранною. Як природний ресурс земля існує незалежно від людини, але надає можливості для задоволення базових потреб і сприяє формуванню інших життєво важливих ресурсів. Окрім цього, людина використовує землю як основу своєї діяльності, як територіальну базу для виробництва та соціального розвитку. Особливо функції земельних ресурсів проявляються в сільському господарстві, де земля одночасно виступає і предметом, і засобом праці, є головним фактором врожайності, визначає ефективність аграрного виробництва, економічний потенціал і продовольчу безпеку країни. Однак із розвитком людського суспільства антропогенні та техногенні навантаження

на землю як природний ресурс постійно зростають, земельні ресурси деградують, погіршується їхня якість: знижується родючість ґрунтів, збільшується площа угідь, що зазнають впливу водної та вітрової ерозії, відбувається забруднення важкими металами, пестицидами та іншими шкідливими речовинами. Погіршення якісного стану земель особливо негативно впливає на розвиток сільськогосподарського виробництва, що призводить до зниження врожайності, погіршення економічної стійкості аграрного сектору та зниження продовольчої безпеки країни. За таких умов підвищення продуктивності земель, екологічне збереження, інфраструктурний розвиток, відновлення постраждалих від війни територій та забезпечення продовольчої безпеки є необхідною умовою виживання, що є ключовим для сталого (збалансованого) використання земельно-ресурсного потенціалу. У такому контексті вищезазначені чинники вказують на необхідність дослідження питань, що стосуються особливостей використання земельно-ресурсного потенціалу на засадах сталого розвитку та визначення пріоритетних напрямів його використання в умовах сучасних викликів і реалій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Варто зазначити, що системна палітра досліджень щодо особливостей функціонування та напрямів використання земельно-ресурсного потенціалу в контексті стратегічного концепту сталого розвитку знайшла відображення в наукових публікаціях багатьох вітчизняних учених, серед яких: О.І. Дребот, Д.С. Добряк, О.С. Дорош, Т.О. Євсюков, А.І. Ковалів, І.В. Кошкарда, А.Г. Мартин, Р.Б. Таратула, А.М. Третяк, В.М. Третяк та ін. Зокрема, згідно з дослідженнями, значна увага приділяється раціональному використанню і збереженню земельно-ресурсного потенціалу, що є ключовим завданням для сталого розвитку України, та питанням ефективного управління цим стратегічним ресурсом і його значення для економічної стабільності держави, добробуту населення, екологічної безпеки майбутніх поколінь. Проте комплексні дослідження щодо сталого використання земельно-ресурсного потенціалу в умовах сучасних викликів є малочисельними. Залишається невизначеним і дискусійним широке коло теоретичних, методологічних і практичних питань використання земельно-ресурсного потенціалу, що стосуються цифрової трансформації, інноваційних підходів, сталого розвитку та врахування глобальних викликів, таких як зміна клімату, продовольча безпека та урбанізація. Україні особливо важливо зба-

лансувати економічну вигоду від використання земель із їх збереженням для майбутніх поколінь і подолання наслідків війни в складних та невизначених сучасних реаліях.

Метою дослідження є оцінка особливостей і сучасних тенденцій функціонування земельно-ресурсного потенціалу та визначення ключових пріоритетних напрямів забезпечення сталого використання земельно-ресурсного потенціалу в умовах нинішніх викликів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретико-методологічною основою досліджень є наукові методи пізнання, що ґрунтуються на основних положеннях і принципах теорії економіки та екології природокористування, цілей сталого розвитку, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань раціонального природокористування, охорони земель, управління земельним фондом і просторово-економічного розвитку.

У роботі використано загальні та спеціальні методи дослідження: *логічного узагальнення та наукової абстракції* — для уточнення понятійного апарату дослідження; *системного аналізу і синтезу, індукції й дедукції* — для виявлення закономірностей, особливостей формування, використання і тенденцій розвитку земельно-ресурсного потенціалу; *метод аналогій і порівнянь; комплексного аналізу* — для встановлення тенденцій у використанні земельно-ресурсного потенціалу; *структурний і картографічний методи*, що забезпечили реалізацію мети та поставлених цілей дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

В економіці землекористування одним із базових понять є поняття “земельно-ресурсний потенціал”, що є ширшим за своєю сутністю порівняно з категорією “земельні ресурси”, оскільки включає не лише земельні угіддя, але й обсяги та ефективність їх використання, продуктивність, можливість адаптуватися до умов зовнішнього середовища. У наукових дослідженнях приділяється значна увага сутності земельно-ресурсного потенціалу. Так, земельно-ресурсний потенціал — це сукупність природних ресурсів території, які визначають екологічні умови життя, впливають на розселення населення, використовуються для господарської діяльності та мають біологічну продуктивність [10]. Зазначається, що земельно-ресурсний потенціал є складним природно-соціальним утворенням, що поєднує характеристики просторового та інтегрального природного ресурсу

(зокрема рельєф, надра, водні ресурси, ґрунтовий покрив, рослинність), а також є об'єктом господарської діяльності та основою для розміщення продуктивних сил суспільства, забезпечує територіальну організацію виробництва та впливає на сталість екологічного середовища [5]. На думку О.М. Чумаченка, земельно-ресурсний потенціал є сукупністю природно-територіальних, трудових, матеріальних та економічних ресурсів, що наділені потенціалом для розвитку продуктивних сил і незамінні при формуванні територієзалежних і територіємістких сфер виробництва та природно-територіальних комплексів [11]. У контексті дослідження зазначимо, що сутність сталого використання земельно-ресурсного потенціалу ми будемо розглядати як сукупність природних, економічних і соціальних властивостей та можливостей земель, які визначають здатність бути базисом для сільськогосподарського виробництва, промисловості, містобудування, природоохоронної діяльності та спрямовані на збалансоване використання земельних ресурсів, що дозволяє задовольнити потреби сучасного суспільства без шкоди для майбутніх поколінь. Основними характеристиками земельного потенціалу є площа земельного фонду, якість ґрунтів, екологічний стан земель, кліматичні умови, географічне розташування [6; 12].

Оцінюючи земельно-ресурсний потенціал України, слід зазначити, що він є стратегічним багатством країни, оскільки ми володіємо одним із найбільших земельних потенціалів у Європі (загальна площа земельного фонду України — 60,4 млн га). Україна має значну частку чорноземів (майже 25% світових запасів), що створює величезний потенціал для вирощування зернових, олійних культур та овочів. Різноманіття кліматичних зон дозволяє вирощувати широкий спектр сільськогосподарських культур, що створює умови для того, щоб бути одним із найбільших експортерів сільськогосподарської продукції у світі. Завдяки

родючим землям країна входить до п'ятірки основних постачальників пшениці, кукурудзи та соняшникової олії. Тож земельно-ресурсний потенціал України робить її важливим гравцем на світовому ринку продовольства та впливає на міжнародну політику.

Земельні ресурси відіграють ключову роль у сукупному ресурсному потенціалі, тому проведемо їх аналітичну оцінку за видами використання станом на 01.01.2020 року (табл. 1).

Отже, у структурі земельного фонду України площа сільськогосподарських угідь станом на 01.01.2020 р. становила 41 310,9 тис. га, тобто 68,45% загальної площі. Ліси та лісовкриті площі становили 10 686,8 тис. га (17,71%). Із початком війни земельні ресурси та їхній потенціал зазнають відчутних трансформацій, що проявляється у значному зменшенні площі сільськогосподарських угідь (за оцінками, понад 5 млн га заміновано або пошкоджено), деградації ґрунтів через військові дії та забруднення (зокрема підвищення концентрації важких металів і токсичних речовин), а також зростанні ризику водної та вітрової ерозії. Загальна площа території України, що зазнала негативних наслідків війни, зокрема мінування та бойових дій, становила 31,74% від загальної площі країни (рис. 1). Станом на 2022 рік сільськогосподарські угіддя, які постраждали від війни, охоплювали 10 514,13 тис. га. Водночас площа земель, які залишалися придатними для сільськогосподарського використання, становила 32 924,00 тис. га, що на 26,04% менше порівняно з довоєнним рівнем. Площа ріллі та перелогів, які не зазнали суттєвих змін унаслідок воєнних дій, скоротилася до 22 280,45 тис. га, що на 31,93% менше, ніж до початку повномасштабного вторгнення.

Особливо значних втрат зазнали природні кормові угіддя — площа сіножатей і пасовищ зменшилася на 43,45%, що зумовлено тим, що значна частка таких земель знаходиться саме в регіонах, які найбільше постраждали від бо-

Таблиця 1

Земельний фонд України за видами використання

Види земельних угідь	Площа, тис. га	Питома вага, %
Сільськогосподарські угіддя	41 310,9	68,45
Ліси та лісовкриті площі	10 686,8	17,71
Забудовані землі	3 767,5	6,24
Землі під водою	2 415,4	4,0
Відкриті заболочені землі	973,8	1,61
Інші землі	1 200,5	1,99
Усього	60 354,9	100

Джерело: сформовано за даними [7].

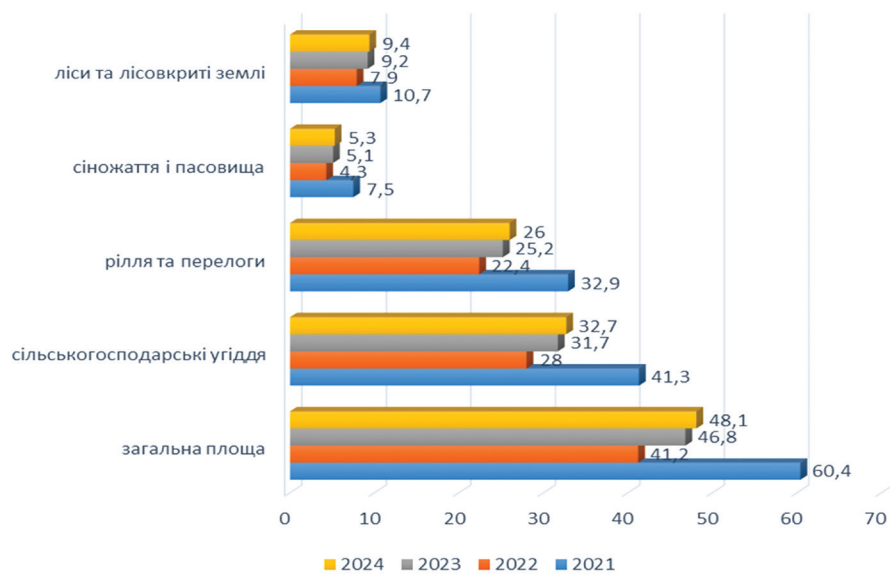

Рис. 1. Динаміка зміни земельного фонду за 2021–2024 рр., млн га

Джерело: розроблено за даними [8].

йових дій. Наприклад, у Чернігівській області вони становили 17,5% від загальної площі, а в Луганській — 21,88%. Щодо лісів та інших лісовкритих територій, то їхня загальна площа скоротилася на 26,05% — з 10 686,6 тис. га до 7 903,03 тис. га. Це свідчить про значні екологічні наслідки війни, зокрема знищення лісових масивів унаслідок бойових дій, пожеж і мінування територій.

Землі сільськогосподарського призначення та їхній потенціал є ключовим чинником забезпечення продовольчої безпеки, оскільки вони забезпечують виробництво основних видів сільськогосподарської продукції та гарантують стабільність аграрного сектору. Сільськогосподарське використання земель в Україні значною мірою залежить від кліматичних зон, серед яких виділяють три основні: Полісся, Лісостеп і Степ. Кожна з цих зон має свої особливості ґрунтів, рівня зволоження та придатності для різних видів аграрного виробництва. Сільськогосподарський потенціал земельного фонду за кожною із кліматичних зон наведено в табл. 2.

Зона Полісся розташована в північній частині України і становить майже 19% її території. Ґрунтовий покрив представлений переважно дерново-підзолистими, піщаними, супіщаними та болотними ґрунтами. Кліматичні умови характеризуються достатнім зволоженням і коротким вегетаційним періодом. Спеціалізація рослинництва — жито, овес, картопля, льон, кукурудза на силос, а тваринницької галузі — молочне скотарство, свинарство.

Зона Лісостепу розташована в центральній частині України, її площа становить приблизно 34% території країни. Ґрунтовий покрив представлений чорноземами опідзоленими та сірими лісовими ґрунтами. Клімат характеризується помірним зволоженням і має триваліший вегетаційний період. Спеціалізація в рослинництві — пшениця, кукурудза, цукровий буряк, соняшник, ячмінь; у тваринництві — молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво.

Зона Степу розташована в південній частині України, її площа становить майже 47% території. Ґрунтовий покрив представлений

Таблиця 2

Використання сільськогосподарських угідь за кліматичними зонами

Кліматична зона	Площа земель, тис. га	Сільськогосподарські угіддя, тис. га	Рілля, тис. га	Розораність, %
Степ	25 019,8	19 159,9	15 575,3	81,3
Лісостеп	20 291,4	14 580,2	11 961,6	82,0
Полісся	15 043,6	8 086,4	5 320,6	65,8
Усього	60 354,8	41 826,5	32 857,5	78,5

Джерело: сформовано за даними [2].

чорноземами звичайними, південними та каштановими ґрунтами. Клімат посушливий і характеризується високою випаровуваністю. Спеціалізація в рослинництві — пшениця, ячмінь, кукурудза, сояшник, баштанні культури; у тваринництві — вівчарство, скотарство, птахівництво.

Найвища розораність земель у зоні Лісостепу — 82%. Через війну та зміну клімату структура використання земель змінюється. Зокрема, у Степовій зоні загострюється проблема деградації ґрунтів і дефіциту вологи. Ґрунти є найважливішим компонентом навколишнього середовища, що займає ключове місце в територіальній структурі природних ресурсів і відіграє критичну роль у забезпеченні продовольчої безпеки, оскільки є не лише фізичним, а й життєвим середовищем для рослин, мікроорганізмів і значної частини екосистем. Стан ґрунтового покриву безпосередньо впливає на продуктивність сільськогосподарського виробництва, якість вирощуваної продукції та економічну стабільність аграрного сектору. До 1990 року питання охорони, збереження та відновлення родючості ґрунтів мали високий пріоритет у державній політиці, реалізовувався широкий комплекс заходів, спрямованих на збереження ґрунтового покриву, зокрема: впровадження сівозмін для підтримки рівноваги поживних речовин у ґрунті; захисне лісонасадження для запобігання ерозії; внесення органічних і мінеральних добрив з метою підтримки родючості; вапнування кислих ґрунтів і гіпсування засолених земель; розвиток зрошувального землеробства для підвищення продуктивності у посушливих регіонах. Проте за останні десятиліття ситуація суттєво змінилася, через скорочення державної підтримки більшість заходів із відновлення родючості ґрунтів була зведена до мінімуму, а деякі — повністю припинені. Наслідком цього стала інтенсивна деградація ґрунтового покриву, що проявляється в таких негативних тенденціях: ерозія ґрунтів (водна та вітрова), що призводить до втрати родючого шару; зниження вмісту гумусу та поживних речовин; підвищення рівня кислотності та засолення ґрунтів; опустелювання окремих територій, особливо в Степовій зоні; забруднення ґрунтів залишками пестицидів, важкими металами та іншими шкідливими речовинами [4]. За оцінками експертів, за останні 30 років середній рівень гумусу в українських чорноземах знизився з 3,5–4% до 2,5–3%, що є критичним показником [7]. Деградаційні процеси значно посилилися внаслідок воєнних дій, що призвели до фізичного пошкодження земель, забруднення важкими металами та мінами, порушення структури орних угідь. Відновлення

родючості ґрунтів має стати одним із ключових завдань аграрної політики України, необхідно повернутися до комплексного підходу у збереженні ґрунтів, розширити застосування сталих методів землеробства, інвестувати в екологічно безпечні технології та відновлювати деградовані землі. Лише за таких умов можна зупинити подальшу втрату цього безцінного природного ресурсу.

Використання сільськогосподарських земель характеризується надмірним антропогенним навантаженням на земельні ресурси, що спричиняє деградацію та забруднення ґрунтового покриву. Однією з основних причин цього явища є інтенсивне застосування мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, особливо за відсутності належного дотримання агротехнічних норм. Найбільше забруднення спостерігається на територіях, де порушуються вимоги щодо використання отрутохімікатів та агрохімікатів, що призводить до накопичення токсичних речовин у ґрунті, водних ресурсах і, як наслідок, у сільськогосподарській продукції. Збереження родючості земель та екологічна безпека агровиробництва потребують суворого контролю за використанням хімічних добрив, пестицидів і гербіцидів.

У табл. 3 наведено динаміку площ земель, оброблених добривами, та частки продукції рослинництва у загальній структурі продукції сільського господарства за 2015–2023 роки. Протягом досліджуваного періоду спостерігалось певне зменшення обсягів внесення мінеральних добрив (у діючій речовині) і пестицидів для посівів сільськогосподарських культур. Водночас за останні роки обсяг використання органічних добрив зріс, що є позитивною тенденцією. Однак співвідношення органічних добрив до мінеральних поступово зменшується, що створює виклики для аграрної галузі.

Раціональне землекористування, запровадження екологічно безпечних технологій вирощування культур і поступовий перехід до органічного землеробства можуть мінімізувати негативний вплив агрохімікатів на довкілля. В іншому випадку надмірне та необґрунтоване використання хімічних засобів призведе не лише до деградації ґрунту, а й становитиме загрозу для здоров'я людей через накопичення шкідливих речовин у продуктах харчування.

Україна, володіючи одними з найбільш родючих ґрунтів у світі, має значний потенціал для виробництва продовольства не лише для внутрішнього споживання, а й для експорту [3]. Завдяки традиційно потужному аграрному сектору та значному обсягу продовольчого експорту Україна відіграє ключову роль у забезпеченні світової продовольчої безпеки. До

Таблиця 3

Динаміка площ земель, оброблених добривами, за 2015–2023 рр.

Роки	Площа, оброблена мінеральними добривами (у діючій речовині), млн га	Площа, оброблена органічними добривами, млн га	Площа, оброблена пестицидами, млн га	Продукція рослинництва в загальній структурі продукції сільського господарства, %
2015	14,50	0,40	18,41	75,90
2016	15,88	0,44	18,13	76,63
2017	16,50	0,50	17,27	77,40
2018	16,10	0,80	16,00	78,90
2019	16,40	0,80	16,10	79,10
2020	16,40	1,00	16,20	77,30
2021	16,80	1,00	16,60	81,40
2022	12,70	0,70	12,90	81,56
2023	12,83	1,03	12,85	81,92

Джерело: сформовано за даними [9].

початку повномасштабної війни країна входила до найбільших світових експортерів зернових, постачаючи на зовнішні ринки 3/4 усього виробленого зерна, тоді як внутрішнє споживання становило лише 20–25%. Частка України у світовому експорті становила: 10% — пшениці, понад 14% — кукурудзи, понад 47% — соняшникової олії. Попри складні умови війни та порушену логістику, за підтримки міжнародних партнерів Україна зберігає статус одного з провідних експортерів продовольства. У 2023 році було експортовано: 16,1 млн тонн пшениці до 65 країн, 26,2 млн тонн кукурудзи до 80 країн та 5,7 млн тонн соняшникової олії до 130 країн. Загалом частка України в міжнародній торгівлі зерном і соняшnikовою олією залишається на рівні понад 10%. Воєнні дії в Україні суттєво погіршили внутрішню продовольчу безпеку через руйнування логістичних ланцюгів, знищення інфраструктури та аграрних господарств, скорочення виробництва продовольства на діючих підприємствах. За оцінками ФАО, через війну сільські домогосподарства України зазнали збитків на 2,25 млрд дол. США, зокрема:

1,26 млрд дол. США — у сфері рослинництва та 0,98 млрд дол. США — у сфері тваринництва; 25% сільськогосподарських підприємств скоротили або повністю припинили виробництво, а в прифронтових регіонах цей показник сягає 38% [1].

Реалізація глобальних Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 2 (“Подолання голоду”), Цілі 12 (“Відповідальне споживання і виробництво”), Цілі 13 (“Боротьба зі зміною клімату”) та Цілі 15 (“Збереження екосистем суші”), в контексті сталого використання земельно-ресурсного потенціалу країни спрямована на забезпечення екологічно збалансованого, економічно ефективного та соціально відповідального управління земельними ресурсами за такими ключовими напрямками: раціональне використання та охорона земель, розширення органічного землеробства, збереження родючості ґрунтів, зменшення викидів парникових газів від сільського господарства, захист природних екосистем та біорізноманіття, раціональне водокористування в аграрному секторі, реформа земельних відносин та управління (табл. 4).

Таблиця 4

Пріоритетні напрями сталого використання земельно-ресурсного потенціалу

Пріоритетний напрям	Напрямок реалізації	Механізм реалізації
Сільське господарство — локомотив економіки	Розвиток агропромислового комплексу	- Вирощування пшениці, кукурудзи, соняшнику, сої (експортні культури). - Розширення органічного землеробства — продукція для ЄС та інших екологічно свідомих ринків.
	Тваринництво та кормові культури	Створення кормової бази для розвитку молочного, м'ясного і птахівничого господарств.
	Цифрові технології	Впровадження точного землеробства для підвищення врожайності та зменшення витрат ресурсів.

Продовження таблиці 4

Пріоритетний напрям	Напрямок реалізації	Механізм реалізації
Рекультивуація деградованих земель	Рекультивуація та меліорація	- Відновлення родючості ґрунтів. - Боротьба із засоленням. - Відновлення ґрунтових вод.
	Заліснення	Створення захисних смуг, особливо в степових регіонах.
Відновлювальна енергетика	Сонячна енергетика	Будівництво сонячних електростанцій у південних регіонах (Одеській, Херсонській, Миколаївській областях), де високий рівень сонячного випромінювання.
	Вітрова енергетика	Будівництво вітрових електростанцій на узбережжях Чорного та Азовського морів.
	Енергетичні культури	Вирощування міскантусу, верби чи ріпаку для виробництва біопалива на малопродуктивних і забруднених землях.
Збереження природних екосистем	Природоохоронні території	Розширення мережі природних заповідників, національних парків, біосферних резерватів.
	Збереження степів	Залишки цілинних степів у південно-східній частині України.
	Відновлення водно-болотних угідь	Відновлення в межах Полісся або басейнів річок Дніпра, Дністра, Дунаю.
Розвиток урбанізації та інфраструктури	Міські території	Рациональне використання земель для житлової забудови, транспортної інфраструктури (створення промислових чи технопарків).
	Розвиток логістичних центрів	З огляду на стратегічне розташування України, земельний потенціал використовується для будівництва транспортно-логістичних хабів, особливо біля портів Одеси, Миколаєва, Чорноморська.
Агроекологічний туризм	Розвиток сільського туризму	Розвиток сільського туризму на заході України, Поділлі та в Карпатах.
	Створення агротуристичних господарств	Використання земель для створення агротуристичних господарств, які пропонують дегустацію місцевої продукції, майстер-класи з традиційних ремесел.
Водогосподарство та іригація	Розширення систем зрошення	Критично важливо для південних регіонів, які страждають від посух.
	Відновлення дренажних систем	Боротьба із заболоченням на Поліссі.
	Створення водних резервуарів	Для забезпечення сільського господарства та промисловості.
Цифровізація та управління земельними ресурсами	Єдиний державний земельний кадастр	Точне визначення меж земель, їхньої продуктивності та власності.
	Моніторинг земель	Супутникові технології для оцінки стану ґрунтів і прогнозування врожаю.
	Електронні торги землею	Прозорий ринок земель сільськогосподарського призначення.
Подолання наслідків війни	Розмінування земель	Величезні території на сході та півдні України забруднені мінами та боєприпасами, що вимагає комплексних заходів для повернення цих земель у господарський обіг.
	Рекультивуація земель	Після руйнувань інфраструктури чи бойових дій.
	Залучення інвестицій	Для відновлення сільськогосподарського виробництва на постраждалих землях.

Закінчення таблиці 4

Пріоритетний напрям	Напрямок реалізації	Механізм реалізації
Міжнародні проєкти та співпраця	“Зелений” курс ЄС (Green Deal)	• Адаптація агровиробництва до стандартів сталого розвитку.
	Співпраця з ООН та FAO	• Реалізація проєктів боротьби з деградацією земель і відновлення біорізноманіття.
	Грантові програми	• Впровадження нових технологій і навчання фермерів.

Джерело: власна розробка.

Україна має значний потенціал для реалізації зазначених ініціатив, особливо в контексті євроінтеграції та адаптації до європейських стандартів сталого землекористування.

ВИСНОВКИ

Земельно-ресурсний потенціал України є стратегічним багатством країни. Його ефективне використання сприяє економічному розвитку, продовольчій безпеці та екологічній стабільності. Водночас надзвичайно важливо зберігати та відновлювати ґрунти, щоб забезпечити їх використання для майбутніх поколінь. Одними з визначальних умов стабільного екологічного, соціального та економічного розвитку земельно-ресурсного потенціалу є створення та практична реалізація цілісної системи заходів. Ця система має включати механізм раціонального та ефективного використання земель, а також

детальний план реалізації відповідних заходів, який повинен ґрунтуватися на вдосконаленні інформаційного забезпечення, сприяти підвищенню якості земельних ресурсів та їх збереженню як основи земельно-ресурсного потенціалу країни.

Державне управління земельними ресурсами має базуватися на комплексному підході, що охоплює як формування системи раціонального та ефективного використання земель, так і розвиток земельно-ресурсного потенціалу, що є основою економічного зростання. Впровадження інноваційних методів моніторингу, контролю та прогнозування змін земельного фонду сприятиме створенню сприятливих умов для сталого розвитку, покращенню екологічного стану територій і підвищенню інвестиційної привабливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryny-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsiskladovi-stiykosti-problemy-ta> (дата звернення: 09.10.2024).

2. Бурковський О. Земельна політика як ключовий та невід’ємний елемент екологічної політики України. Аналітична доповідь. Київ; Чернівці: Друк Арт, 2022. 52 с.

3. Вітчизняне сільське господарство в сучасних умовах: виклики та шляхи їх подолання. Доповідь на сесії Загальних зборів Національної академії аграрних наук України. Київ, НААН, 2023. 60 с.

4. Вплив війни на стан аграрної галузі в Україні. URL: <https://economics.org.ua/images/Analitika-agro-sector2023.pdf> (дата звернення: 08.10.2024).

5. Земельно-ресурсний потенціал сільських територій: теоретичні й практичні аспекти: монографія / О.М. Вишневська, О.С. Альбешенко, Н.В. Бобровська. Миколаїв, 2018. 184 с.

6. Калина Т.Є., Ступень Н.М., Константинова О.В., Арзуманян Т.Ю., Шушулков С.Д. Особливості використання земельно-ресурсного потенціалу природоохоронних територій в контексті парадигми сталого розвитку: монографія. Одеса: ОДАБА, 2020. 227 с.

7. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища у 2021 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Київ, 2022. 514 с.

8. Николук О., Пивовар П., Назаркіна Р., Стольнікович Г., Богонос М. Динаміка земельного фонду: як змінилися земельні ресурси України після 24 лютого 2022 року. Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр). URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad_2_ukr.pdf (дата звернення: 08.10.2024).

9. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.10.2024).

10. Трегобчук В.М. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК. Теоретичні і практичні аспекти. К.: Інститут економіки НАН України, 2003. 259 с.

11. Чумаченко О.М. Поняття земельно-ресурсного потенціалу в економіці природокористування. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 3 (250). С. 59–68.

12. Дребот О.І., Височанська М.Я., Комарова Н.В. Інституціональне забезпечення збалансованого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення: монографія; за наук.ред. акад. НААН О.І. Дребот. Київ: Аграрна наука, 2021. 280 с. DOI: 10.31073/978-966-540-571-9. URL: <https://bit.ly/41hekJ8>

PRIORITY PRINCIPLES OF SUSTAINABLE USE OF LAND RESOURCE POTENTIAL IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Kalyna T.

Doctor of Economics, Professor
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture (Odesa, Ukraine)
e-mail: tkalinka.zin@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-9382>

Stupen R.

Doctor of Economics, Professor
Lviv National University of Environmental Management (Dubliany, Ukraine)
e-mail: romomas@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4951-2838>

Arzumanyan T.

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture (Odesa, Ukraine)
e-mail: tatianaarz@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1470-1310>

The article examines issues related to the features and current trends in the functioning of land and resource potential in the context of the sustainable development paradigm. It is substantiated that the land and resource potential of Ukraine is a strategic asset of the country, its effective use contributes to economic development, food security and environmental stability. The essence of the concept of land and resource potential and its content through the concept of sustainable (balanced) use are determined. An assessment of trends in the use of land and resource potential of Ukraine is carried out. It is substantiated that since the beginning of the war, land resources and their potential have undergone significant transformations. The dynamics of changes in the land fund for 2021–2024 are determined. The current state of functioning of agricultural lands and their potential, which is a key factor in ensuring food security, is investigated. It is substantiated that the implementation of the global UN Sustainable Development Goals, in particular Goal 2 (“No Hunger”), Goal 12 (“Responsible Consumption and Production”), Goal 13 (“Combating Climate Change”) and Goal 15 (“Conservation of Terrestrial Ecosystems”), in the context of sustainable use of the country’s land and resource potential is aimed at ensuring environmentally balanced, economically efficient and socially responsible management of land resources. Priority areas of sustainable use of land and resource potential and mechanisms for their implementation are identified.

Keywords: sustainable development, soils, land fund, agricultural land, food security.

REFERENCES

1. Ahrarnyi sektor Ukrainy u 2023 rotsi: skladovi stiikosti, problemy ta perspektyvni zavdannia [The agricultural sector of Ukraine in 2023: components of sustainability, problems and future tasks]. (n.d.). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen — The National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryi-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsiskladovi-stiikosti-problemy-ta> [in Ukrainian].
2. Burkovskiy, O. (2022). *Zemelna polityka yak kliuchoviy ta nevidiemnyi element ekolohichnoi polityky Ukrainy. Analitichna dopovid [Land policy as a key and integral element of Ukraine’s environmental policy. Analytical report]*. Kyiv; Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].
3. Vitchyzniane silske hospodarstvo v suchasnykh umovakh: vyklyky ta shliakhy yikh podolannia. Dopovid na sesii Zahalnykh zboriv Natsionalnoi akademii ahrarnykh nauk Ukrainy [Domestic agriculture in modern conditions: challenges and ways to overcome them. Report at the session of the General Meeting of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine]. (2023). Kyiv, NAAN [in Ukrainian].
4. Vplyv viiny na stan ahrarnoi haluzi v Ukraini [The impact of the war on the state of the agricultural sector in Ukraine]. (n.d.) URL: <https://economics.org.ua/images/Analitika-agro-sektor2023.pdf> [in Ukrainian].
5. Vyshnevskaya, O.M., Albeshchenko, O.S., & Bobrovska, N.V. (2018). *Zemelno-resursnyi potentsial silskykh terytorii: teoretychni y praktychni aspekty: monohrafiia [Land and resource potential of rural areas: theoretical and practical aspects: monograph]*. Mykolaiv [in Ukrainian].
6. Kalyna, T.Ye., Stupen, N.M., Konstantinova, O.V., Arzumanyan, T.Yu., & Shushulkov, S.D. (2020). *Osoblyvosti vykorystannia zemelno-resurnoho potentsialu pryrodookhoronnykh terytorii v konteksti paradyhmy staloho rozvytku: monohrafiia [Peculiarities of using the land and resource potential of protected areas in the context of the sustainable development paradigm: monograph]*. Odesa: ODABA [in Ukrainian].
7. Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha u 2021 rotsi [National Report on the State of the Environment in 2021]. (2022). Ministerstvo zakhystu dovkillya ta pryrodnykh resursiv Ukrainy — Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
8. Nykoliuk, O., Pyvovar, P., Nazarkina, R., Stolnikovych, H., & Bohonos, M. *Dynamika zemelnogo fondu: yak zminylysia zemelni resursy Ukrainy pislia 24 liutoho 2022 roku [Dynamics of the land fund: how Ukraine’s land resources have*

changed after February 24, 2022]. Tsentr doslidzhen prodovolstva ta zemlekorystuvannia (KSE Ahrotsentr) — Centre for Food and Land Use Research (KSE Agricultural Centre). URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad_2_ukr.pdf [in Ukrainian].

9. Ofitsiyni vebсайт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). URL: <https://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
10. Trehobchuk, V.M. (2003). *Vidtvorennia ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu APK. Teoretychni i praktychni aspekty* [Reproduction and effective use of the resource potential of the agricultural complex. Theoretical and practical aspects]. K.: Instytut ekonomiky NAN Ukrainy [in Ukrainian].
11. Chumachenko, O.M. (2022). Poniattia zemelno-resursnoho potentsialu v ekonomitsi pryrodokorystuvannia [The concept of land resource potential in environmental economics]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini — Formation of market relations in Ukraine*, 3 (250), 59–68 [in Ukrainian].
12. Drebot, O.I., Vysochanska, M.Ya. & Komarova, N.V. (2021). *Instytutsionalne zabezpechennia zbalansovanoho vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia: monohrafiia* [Institutional provision of balanced use and protection of agricultural lands]. Kyiv: Ahrarna nauka [in Ukrainian]. DOI: 10.31073/978-966-540-571-9. URL: <https://bit.ly/4lhekJ8>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КАЛИНА Тетяна Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри геодезії та землеустрою, Одеська державна академія будівництва та архітектури (вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, Україна, 65029; e-mail: tkalinka.zin@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-9382>).

СТУПЕНЬ Роман Михайлович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії і геоінформатики, Львівський національний університет природокористування (вул. В. Великого 1, м. Дубляни, Львівський район, Львівська область, Україна, 80381; e-mail: romomas@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4951-2838>).

АРЗУМАНЯН Тетяна Юріївна, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри геодезії та землеустрою, Одеська державна академія будівництва та архітектури (вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, Україна, 65029; e-mail: tatianaarz@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1470-1310>).

Новини

Новини

Новини • Новини • Новини

Україна стала офіційним членом **Міжнародного фонду сільського розвитку (IFAD)**. Наприкінці жовтня наша держава приєдналася до одного з найбільших інвестиційних фондів, який спрямований на підтримку малих фермерів сільського населення, зокрема молоді, жінок та внутрішньо переміщених осіб. Програми та проекти IFAD сприяють підвищенню виробничої продуктивності, залученій до міжнародної торгівлі, а також створенню екологічно сталого середовища, адаптованого до зміненого клімату.